

ПАВЛИК Наталія Василівна

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України*

БОРИСОВА Ірина Вадимівна,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та професійної
психології Брянського педагогічного університету імені І.Г. Петровського*

СТАН ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СУЧАСНИХ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значну роль у формуванні психологічно-зрілої особистості відіграє особистість педагога, адже предметом його діяльності є особистість учня. Саме він готує учня до майбутнього життя. І тому проблема розвитку психологічної готовності вчителя до творчої професійної діяльності є доволі актуальною.

Сучасна концепція освіти висуває нові вимоги до нового вчителя. Майбутній педагог має бути носієм духовно-моральних цінностей, які актуалізуються у відповідних рисах його особистості.

Освітньою реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання сучасних педагогів. В контексті концепції Нової української школи (далі – НУШ), яка спрямована на розвиток особистості учня, у сучасного вчителя з'являються й нові професійні завдання. У зв'язку з цим варто говорити про нові ролі вчителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як *вихователя, фасилітатора, супервайзера, тьютора, коуча, модератора* в особистісному розвитку дитини [1]. Отже, саме через вчителя відбувається побудова нової школи й нового ставлення до дітей.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних концепцій стосовно критеріїв педагогічної творчості й майстерності нами було сформульовано робоче визначення поняття «Психологічна готовність педагога» як сполучення стійкої педагогічної *мотивації й здатності* до педагогічної творчості.

Далі було побудовано двох-вимірну модель психологічної готовності вчителя, яка містить ціннісно-мотиваційний, когнітивно-креативний, морально-комунікативний та емоційно-вольовий компоненти (перший вимір) і систему психолого-педагогічних функцій: педагог-*вихователь*, педагог-*тьютор*, педагог-*коуч*, педагог-*модератор* (другий вимір). У відповідності до теоретичної моделі було узагальнено систему

критеріїв і визначено показники психологічної готовності вчителя до творчої професійно-педагогічної діяльності.

Відповідно до визначених критеріїв і показників було розроблено авторський опитувальник «**Психологічна готовність педагога**» [2]. В основу опитувальника покладено психодіагностичні запитання, які дозволяють досліджувати рівень сформованості як окремих компонентів психологічної готовності педагога у відповідності до його професійних функцій, так і загальний показник психологічної готовності педагога до творчої професійної діяльності (низький, середній, високий).

Особи з *високим рівнем* психологічної готовності відрізняються вираженою мотивацією до педагогічної роботи, люблять дітей, добре володіють своєю професією і перетворюють процес навчання на процес гармонійного розвитку особистості учня. Також ці особи вміють творчо розв'язувати складні завдання, проявляти креативність, цілеспрямованість, винахідливість, почуття гумору. Вони емоційно врівноважені, вміють ефективно керувати групою, бути фасилітаторами й модераторами у групових обговореннях. У своїх ставленнях до учнів вони проявляють щирість, чесність, відповідальність, позитив, терпіння, що дозволяє їм здійснювати конструктивний психолого-педагогічний вплив на учнів.

Педагоги, що мають *середній рівень* психологічної готовності, хоча в цілому й справляються з педагогічною роботою, але не захоплюються нею (не відчують особливого прагнення до навчання й виховання дітей). Вроджена інтуїція, емпатія, спостережливість, вольові якості, набуті педагогічні знання, уміння, навички та організаторські здібності дозволяють їм більш-менш вдало організовувати педагогічний процес. Але їм не вистачає креативності, «творчого вогнику» в роботі, щирості й любові до учнів. Педагогічний процес їх не надихає, вони кваліфіковано передають дітям знання, але не насичують міжособистісні стосунки з ними емоційним позитивом, відчуттям спільної подорожі у світ знань та нових відкриттів.

Особи з *низьким рівнем* психологічної готовності відкрито тяготяться педагогічною діяльністю. У них відсутня мотивація до спілкування з учнями. Вони не вміють виховувати дітей, піклуватися про них. Вольові якості не розвинені. Такі особи не здатні до самовладання, нерідко дратуються, кричать на дітей, не можуть

налагодити дисципліну і конструктивний діалог в учнівському колективі. Як правило, такі вчителі не мають авторитету серед учнів і сприймають свою професію як тяжкий хрест, який не можна кинути й дуже важко нести. В результаті вони дуже втомлюються фізично і психічно від педагогічної роботи, емоційно вигорають й набувають невротичних рис.

Відтак, опитувальник «Психологічна готовність педагога» дозволяє визначати рівень психологічної готовності майбутнього педагога до творчої професійної діяльності, а також рівень сформованості окремих педагогічних функцій вчителя НУШ (вихователя, тьютора, коуча, модератора).

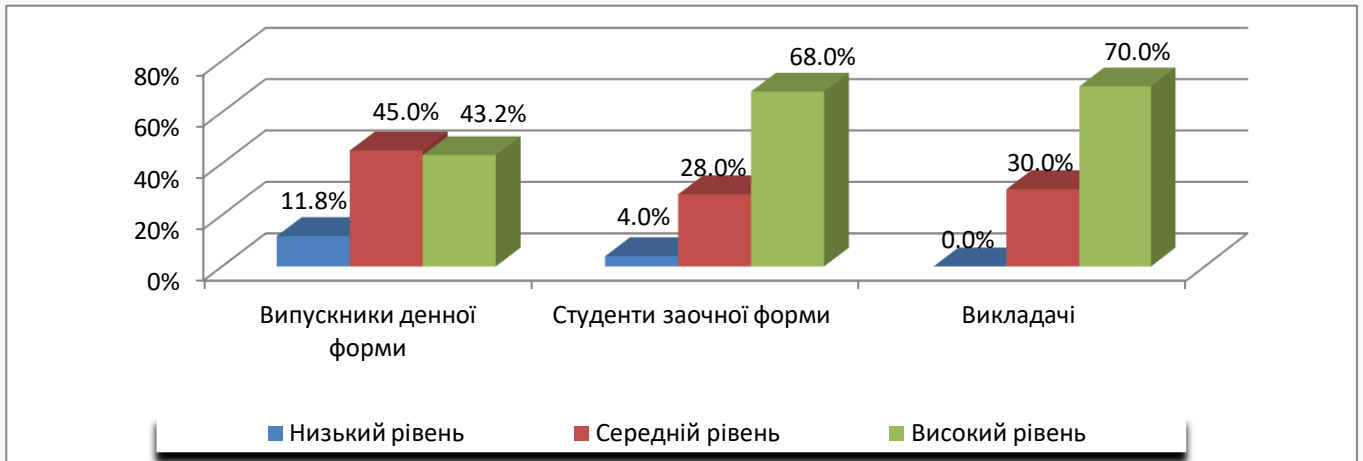
Нами було проведено емпіричне дослідження стану психологічної готовності до творчої професійної діяльності серед майбутніх педагогів (випускників педагогічного навчального закладу) і працюючих педагогів з тривалим педагогічним стажем. У дослідженні брали участь 68 студентів 4 курсу Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка за спеціальністю «Початкова освіта» денної форми навчання, 25 студентів заочної форми навчання Брянського педагогічного університету імені І. Г. Петровського та 20 педагогів-початківців міст Києва та Кременчука.

Диференціюючим критерієм між вибірками (групами студентів очної та заочної форм навчання, працюючими педагогами) був термін педагогічного стажу (студенти очної форми мали педагогічний стаж лише у межах педагогічної практики; у студентів заочної форми педагогічний стаж був 1-3 роки; а педагоги мали досить тривалий педагогічний стаж – 15-35 років).

За результатами дослідження виявилось, що високий рівень психологічної готовності до творчої професійної діяльності виявили 43,2 % майбутніх педагогів очної форми (з педагогічним стажем у межах педагогічної практики), 68 % майбутніх педагогів заочної форми навчання (з педагогічним стажем 1-3 роки). У педагогів з тривалим стажем цей відсоток значно вищий (70 %) (Мал. 1).

Кількість осіб, що мають середній рівень психологічної готовності, з набуттям педагогічного стажу знижується: у випускників денної форми навчання вона дорівнює 45 %, у студентів-заочників – 28 %, а серед досвідчених педагогів лише

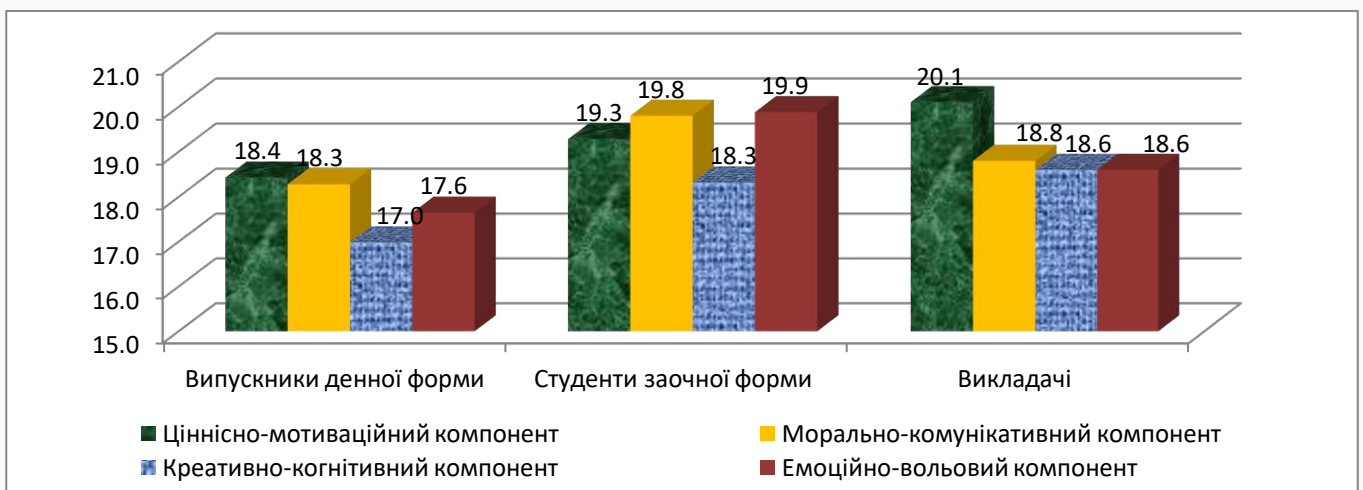
30 % мають середній рівень психологічної готовності до педагогічної роботи.

Мал. 1. Відсотковий розподіл осіб з низьким, середнім та високим рівнем психологічної готовності до педагогічної діяльності.

Відсоток осіб з низьким рівнем психологічної готовності до педагогічної діяльності також значно знижується від студентів-очників (11,8 %) до студентів-заочників (4 %) і зовсім зникає у досвідчених вчителів (0 %). Це можна пояснити тим, що педагоги з низьким рівнем психологічної готовності або прикладають зусиль, щоб адаптуватися до професійної діяльності, або взагалі не затримуються у педагогічній професії. Отже, набуття педагогічного стажу значно підвищує психологічну готовність до педагогічної діяльності. Педагог ніби відчуває свою спорідненість з навчально-виховним середовищем, чітко усвідомлює свою позицію й майже доводить до автоматизму виконання спектру педагогічних функцій.

Також було підраховано середньостатистичні показники рівня розвитку окремих компонентів психологічної готовності у зазначених групах (Мал. 2.)

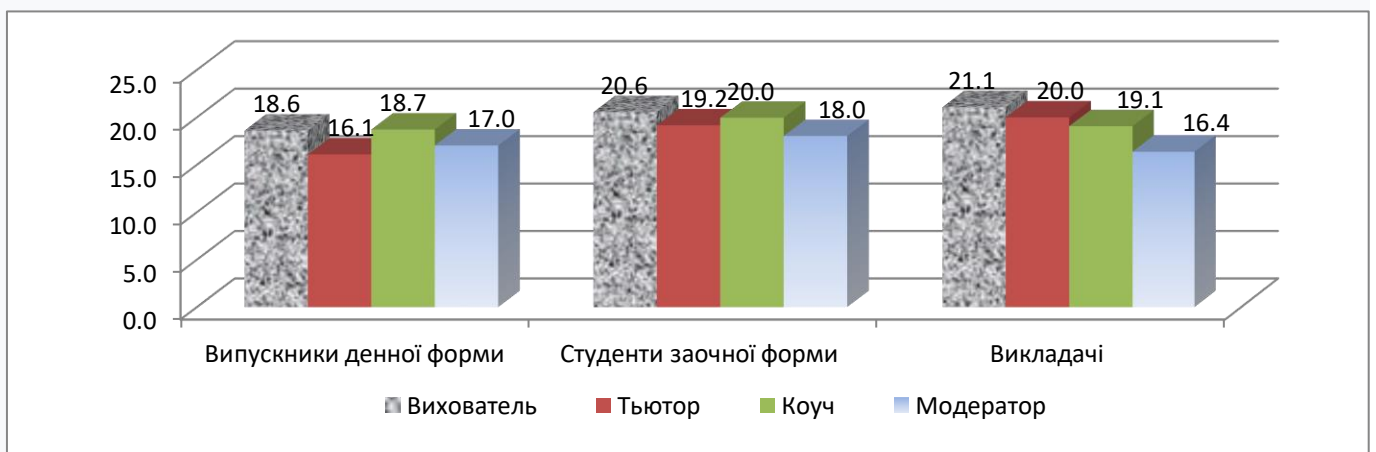
Мал. 2. Розподіл середньостатистичних показників компонентів психологічної готовності.

З діаграми видно, що у студентів-заочників порівняно з випускниками очної форми навчання дещо зростають середньостатистичні показники усіх компонентів психологічної готовності до творчої педагогічної діяльності (18,3-19,9 порівняно з 17-18,4). Особливо це простежується на значно вищому рівні середньостатистичного показника емоційно-вольового компоненту (19,9 порівняно з 17,6). Це ще раз підтверджує, що педагогічна практика активізує особистісні ресурси молодого педагога, зокрема, його вольові якості, які допомагають справляти педагогічний вплив на учнів.

Проте, аналізуючи середньостатистичні показники компонентів психологічної готовності досвідчених вчителів, неважко помітити чітку ієрархізацію зазначених компонентів. На перше місце виходить ціннісно-мотиваційний компонент (20,1), друге місце належить морально-комунікативному компоненту (18,8). Креативно-когнітивний та емоційно-вольовий компоненти (18,6) посідають нижчі сходинки у складі психологічної готовності до педагогічної праці.

Це може свідчити про духовно-гуманістичний зміст педагогічної професії, про те, що саме вищі професійні цінності й здатність педагога до моральних стосунків з учнями визначають його педагогічну майстерність, яка сприяє передусім, здійсненні педагогічно-виховного впливу. А спеціальні знання, креативні здібності та вольові якості відіграють допоміжну, інструментальну функцію у процесі педагогічної творчості.

Аналогічна тенденція простежується при аналізі розподілу середньостатистичних показників окремих педагогічних функцій вчителя НУШ (вихователя, тьютора, коуча, модератора) (Мал. 3).

Мал. 3. Розподіл середньостатистичних показників окремих педагогічних функцій вчителя НУШ.

З діаграми видно, що у майбутніх педагогів заочної форми середньостатистичні показники усіх педагогічних функцій дещо зростають порівняно з випускниками очної форми навчання. При цьому домінуючими залишаються функції вихователя і коуча. Нагадаємо, що коуч – це тренер, який виступає як режисер навчального процесу й сприяє дитині в розвитку, досягненні життєвих цілей. Мабуть молодим майбутнім вчителям, які є досить активними й ненабагато старше своїх вихованців, найбільш привабливою виявляється саме позиція саме коуча, яка дозволяє, знаходячись у майже партнерській позиції, здійснювати виховний вплив на учнів.

Натомість у досвідчених педагогів знов простежується чітка ієрархія педагогічних функцій. Головною залишається функція вихователя (21,1), яка забезпечується провідними компонентами психологічної готовності (ціннісно-мотиваційним та морально-комунікативним). На друге місце виходить функція тьютора (20,0) – репетитора, наставника, надавача освітніх послуг, який здійснює і відповідає саме за навчальний процес. Третє місце посідає функція коуча (19,1). Функція модератора (16,4) (організатора групової роботи) виконує другорядну, інструментальну роль.

Отже, виходячи з отриманих даних, можемо дійти висновку, що запорукою плідної педагогічної творчості, передусім, є:

- 1) здатність вчителя до виховання гідної, гармонійної особистості учня шляхом надання йому досвіду моральних стосунків (це забезпечується за рахунок морально-комунікативного компоненту психологічної готовності педагога);
- 2) надання учням якісних знань, створення упорядкованого світогляду шляхом спрямування до вищих цінностей (за рахунок ціннісно-мотиваційного компоненту);
- 3) організація навчального процесу, групової роботи – є допоміжним засобом в процесі педагогічної творчості, що спрямована на конструктивний розвиток особистості учнів.

Для встановлення достовірності показників і закономірностей впливу особистісних чинників на розвиток психологічної готовності до творчої педагогічної діяльності нами було проведено кореляційний аналіз. Виявлялися кореляційні зв'язки між показниками психологічної готовності та психологічних станів особистості, що дозволило встановити психологічні особливості детермінації впливу особистісних якостей вчителя на його психологічну готовність до педагогічної творчості.

Найбільш виражені позитивні кореляції психологічної готовності педагога спостерігаються з гнучкістю його мислення ($r=0,53$), активністю ($r=0,56$), самоконтролем ($r=0,42$), стресостійкістю ($r=0,43$), енергійністю ($r=0,48$). Помірні позитивні кореляції психологічної готовності існують з духовною осмисленістю життя педагога ($r=0,35$), саморефлексією ($r=0,31$), творчою самореалізацією ($r=0,44$), соціально-психологічною адаптацією ($r=0,34$), децентрацією (подоланням егоїзму) ($r=0,30$), оптимізмом ($r=0,43$), наявністю здорових звичок (здорового способу життя, помірності у задоволенні фізичних потреб) ($r=0,32$). Негативні кореляції психологічної готовності педагога спостерігаються з пасивністю ($r=-0,48$), млявістю ($r=-0,39$), слабовіллям ($r=-0,39$), песимізмом ($r=-0,32$), невротичністю ($r=-0,31$), шкідливими звичками ($r=-0,36$). Отже, на психологічну готовність педагога до творчої професійної діяльності значно впливає стан його психологічного здоров'я (здоровий спосіб життя, позитивні психосоматичні та емоційні стани, розвиток волі, гнучкість мислення, творча самоактуалізація, соціальна адаптація, духовна осмисленість життя).

ВИСНОВКИ

1. Психологічна готовність педагога НУШ до професійної діяльності – це сполучення стійкої педагогічної *мотивації* й *здатності* до педагогічної творчості. Психологічна готовність вчителя має 4 компоненти: *ціннісно-мотиваційний*, *креативно-когнітивний*, *морально-комунікативний*, *емоційно-вольовий*. Критеріями психологічної готовності педагога до педагогічної творчості виступають: духовно-соціальна спрямованість, педагогічна потреба, мотиваційно-творча активність, інтерес до організації групової роботи, виховна компетентність, педагогічно-когнітивні здібності, креативність, конструктивна ініціатива, моральні ставлення до учнів, культура педагогічного спілкування, психологічна компетентність, гармонійність поведінки, педагогічне самовладання, здатність до режисури навчальним процесом, ефективність рефлексивного керівництва.
2. Набуття педагогічного стажу значно підвищує психологічну готовність до педагогічної діяльності. Педагог ніби відчуває свою спорідненість з навчально-виховним середовищем, чітко усвідомлює свою позицію й майже доводить до

автоматизму виконання спектру педагогічних функцій.

3. Педагогічну майстерність визначають духовні та професійні цінності й здатність педагога до моральних стосунків з учнями. Спеціальні знання, креативні здібності та вольові якості відіграють інструментальну функцію у процесі педагогічної діяльності. Запорукою плідної педагогічної творчості є: а) здатність вчителя до виховання гармонійної особистості учня шляхом отримання досвіду моральних стосунків; б) надання учням якісних знань, створення упорядкованого світогляду шляхом спрямування до вищих цінностей. Організація навчального процесу, групової роботи – є допоміжними засобами в процесі педагогічної творчості, яка має на меті конструктивний особистісний розвиток учнів.
4. Психологічними чинниками розвитку психологічної готовності педагога до творчої професійної діяльності є здоровий спосіб життя, позитивні психосоматичні та емоційні стани, розвиток волі, гнучкість мислення, соціальна адаптація, творча самоактуалізація, духовна осмисленість життя.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці психологічних тренінгів розвитку професійно-важливих якостей та програм опанування новими професійними ролями педагога Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич Л. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи / Всеосвіта – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdanna-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html>
2. Павлик Н. В. Особливості психологічної готовності сучасного педагога до творчої професійної діяльності в умовах нової української школи : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України / Н. В. Павлик. – Київ : Пед. думка, 2021. – 23 с. : рис., табл. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/users/home?screen=EPrint::Deposit&eprintid=724289#t>